

A PROTEKCIÓ

NAPI ÉLETÜNKBEN egy jelenség sem áll hozzánk olyan közel, mint a protekció. Lépten-nyomon tapasztaljuk magunkon és másokon, minduntalan beleütközünk, szemléljük közelről és megszűröl, „abból élünk“. Érintjük és említjük is sokszor szóban és írásban, megállapítjuk ismételten, hogy protekció van és kárhoztatjuk buzgón. De most már — hogy a protekció annyira elborította a közéletet — elérkezett az ideje annak is, hogy a protekciót valósággal tanulmány tárgyává tegyük.

Mindenekelőtt határozzuk meg, hogy mit értünk protekción? Valaki ajánl valakit egy munkakörre, állásra vagy közjavakban való részesedésre. Egy harmadik ember dönt vagy befolyással van a döntésre. Ez pedig az ajánlatot nem az ajánlott alkalmassága vagy érdemessége, hanem az ajánló közéleti vagy szubjektív szempontból megítélt súlya alapján veszi számba, mint ahogy az ajánló is ezzel a szándékkal teszi meg az ajánlást. A protekcióban tehát két személy vesz részt, azért „protekciózó“ kifejezés alá foglaljuk őket, mert a „protektor“ inkább csak az egyik személyt, az ajánlót jelöli. A protekció tehát: állásra vagy közjavakban való részesedésre irányuló ajánlás, mely az ajánló szándékának megfelelően, az ajánlónak (és nem az ajánlottnak) személyénél fogva vétetik számba.

A protekció-nélküli állásbetöltésnél vagy kedvezményjuttatásnál előtérben az a személy áll, aki arra alkalmasnak vagy érdemesnek találta. Ennek kvalitásai, a feladatnak vagy követelménynek megfelelő tulajdonságai adják a kiválasztás szempontját. Általában így volt ez talán régebben. E személyiség-mozzanat, ami nagy szerepet játszott a kiválasztott egyénnel kapcsolatban, ma mintha áttolódott volna az ajánló személyre. Az ajánlás eseteiben már nincs is szó az ajánlott alkalmasságáról, megfelelő tulajdonságairól, érdemességéről; ma az ajánló személyét vizsgálja gondosan a protekció, annak tulajdonságait, súlyát, hatalmát, mégpedig az ő önös érdekei szempontjából. A személyiség mozzanatainak eltolódása pedig azt jelenti, hogy idegen szempont került bele az elbírálásba, mert hiszen ennek — erkölcsi alapon állva — az állásra vagy kedvezményre pályázó egyén személyes tulajdonságai alapján kellene történnie. Az idegen szempont bevétele tönkreteszi az eljárás elvének tisztaságát és a cselekedetet lealjasítja. Ezért minden protekció nemtelen, még az is, amelynél véletlenül úgy esik ki, hogy az ajánlott érdemes vagy megfelelő a tisztségre vagy kedvezményre. De éppen az, hogy véletlenül esik ki így, az teszi nemtelenné, mert ez azt jelenti, hogy az illető nem ebből az alapból indult ki az ajánlásnál, hanem a saját személyéből.

Éppen ez az, ami elválasztja a protekciót az etikai alapon álló ajánlástól, mert hiszen nem minden ajánlás protekció. Igen éles ez a határvonal azok számára, akik meggondolják a protekció mivoltát, de ugyancsak elhomályosul azok előtt, akik ezzel nem törődnek, csak a protekció gyakorlatában élnek és a siker a főgondjuk. Ezek már nem is igyekeznek olyan benyomást tenni, mintha érdemessége miatt ajánlanának valakit, nem is állítják egy pillanatig sem, hogy védencük alkalmas vagy megfelelő az illető állásra vagy kedvezményre. A „kéz kezét mos“ elve alapján pedig azt várják, hogy minden ajánló vegye be a másik ajánlottját. Egyik hivatalban például szemére hányták valakinek, hogy ajánlott egy személyt, akit az illető volt iskolájának igazgatója mint legkiválóbb növendékét referálta és azt kívánták tőle, hogy viszonzásul hasonló kedvezményt juttasson egy nyilvánvalóan haszontalan egyénnek, mivel hogy ő is „ajánlott“.

Előfordul ugyan, hogy érdemes emberek is jutnak valahová a protekció révén, de megmondhatjuk kertelés nélkül azt is, hogy sok esetben

érdemtelenek részesülnek pártfogásban. Ilyenkor ütközik ki gyakorlatban az az erkölcsi hiba, amit a protekció fogalma elméletileg tartalmaz, ami nem ütközik ki olyan esetben, amikor az érdemesség véletlenül összeesik a pártfogással. Az erkölcsi hibának a gyakorlatban való világos megmutatkozása pedig az a mozzanat, ami az erkölcsi közgondolkodásban oly romboló hatást visz végbe és megingatja a közösség erkölcsi alapjait.

Térjünk most a protekciózó lelki vonásaira, melyeket a protekció nemtelenségének foka szerint fogunk tárgyalni. Szinte nem is érdemes beszélni annak a protekciózónak a lelki vonásairól, kinek motívuma az anyagi haszon és ennek a legkonkrétebb formája, a pénz, vagyis aki pénzt ad és pénzt elfogad bizonyos juttatások fejében. Ez a legaljasabb protekció és az illető közönséges bűnöző. Az ilyen embernek nem épült ki a morális struktúrája vagy széttöredezett; vagy beteg lelkiségű, kibén az önös hajlam nem enged rajta kívül álló szempontot érvényesülni, vagy értelme fogyatékos, ami gátolja az erkölcsi elvek felfogásában, vagy lelkének más területein van hiba és betegség.

Csak kis árnyalattal jobb, de igen alacsony lelkiségű az a protekciózó is, ki nem pénz, de más anyagi természetű ellenszolgáltatás reményében végez pártfogolást. Valami előnyt akar az illető magának biztosítani, egy második vagy harmadik állást, egy lakást stb. Ennek a lelkivilága csak azért nem olyan sötét, mint az előbbi, mert a „jótettel“ való kufárkodása nem annyira durva eszközökkel folyik, amilyen a pénz, vagyis a pusztán kommerciális viszonylatban használt csereeszköz. Neki tehát van legalább valami ürügye, hogy t. i. nem pénzért árusítja a jócselekedetet és az erkölcsi elvnek még az ürügye is jobb, mint a merev tagadása. E lelkiség központi motívuma a legridegebb utilitarisztikus szempont, kizárólag csak ez vezeti; míg az ilyen embert nehéz megmozgatni valamilyen ügy szolgáltatában, mindjárt fürgévé válik, mihielyt saját érdekéről van szó.

Ismét valamivel különb, de még mindig elég alacsonyan jár az a lelkiség, mely valami, mástól kapott személyes szolgálatot valami közjával akar viszonzni. Például egy egyén, mert valaki az anyja nyugdíjának az ügyét elintézte, az illető rokonának közkedvezményt akar juttatni, a helyett hogy, mondjuk, ezüsttálcát vagy dohányzókészletet venne neki. Az ilyen eljárás is adásvétel jellegű, mint az előbbi, mert itt is az a helyzet, hogy „ő ad nekem valamit és én adok neki valamit“, csak hogy míg ő személyes szükségletemre ad nekem valamit, én a közjából viszonzom azt. A helyzet csak annyiban jobb, hogy ebben az adásvételi viszonylatban nincs meg az a feltételezettség, ami rendesen megvan benne, hogy t. i. a mástól való kapás a feltétele annak, hogy én adjak neki valamit, mert hiszen már kaptam valamit feltétel nélkül és most le akarom róni a magam részét, vagyis viszonzni az adományozást. Ebbe pedig beleolvad a hála érzete, aminek etikai mivolta van. Ez a hála-motívum javítja a lelkiség erkölcsi színvonalát, nem annyira azonban, hogy az illető saját eljárását erkölcsileg tökéletesnek tartsa, mint ahogy sok esetben tapasztalhatjuk.

Az eddigi esetekben olyan protekciózást láttunk, mely ügytől ügyig, valóban az adásvétel természete szerint folyik, vagyis az illetők portékát pénzüért vagy dolgot dologért, egy akciót más akcióért, tehát, mint a konkrét csereviszonylatban, egyet egyért cserélnek. A lelki tónust pedig a közönséges kommerciális viszonylatokban szereplő hasznossági szemlélet határozza meg, ami helyén van ugyan azokban a viszonylatokban, de mert a protekciózásban etikai vonatkozások vannak, ily területen erkölcsellenes.

A „darabszám“-ra való protekciózáson kívül van a protekciózásnak még sok válfaja, amit „általános“ protekciózásnak lehet nevezni. Ezek nagy csoportot alkotnak. Az egyik típusa ennek az, aki a protekciózás

révén valami távolabbi hasznot remél és csak „erkölcsi“ tőkét akar magának gyűjteni arra az esetre, ha majd magának lesz valami kívánivalója. Ez az óvatos, kicsinyenkinti vagyongyűjtőnek pendant-ja, erkölcsi hiba hozzáadásával. Mindenesetre nem közvetlen haszonra dolgozik és nem is biztos, hogy megkapja az ellenértéket. Annyiban enyhébb eset, hogy hiszen a haszon nem közvetlen és nincs is biztosítva. Viszont bizonyos intelligenciafokot jelent, mert a távolabbi következmény felfogása és szem előtt tartása intelligens jegy.

Egy másik fajta lelkiségben az ellenszolgáltatás reményén kívül és azt el is homályosítva, másik motívum dolgozik, ami kevésbé tudatos, mint az előbbi. Ez az én-érzés emelése. Abban áll, hogy magunkat valamiképpen kitűnőnek akarjuk érezni. Egyik fajta egyén az én-érzését a hatalma érzésével akarja emelni. Azt akarja érezni, hogy ő milyen jelentős személy, milyen szava van, mennyire az ő akarata szerint történik minden, emberek sorsa mennyire függ tőle. Ez a fajta én-érzés már a patológikus határ felé közeledik. Magát ugyanis, mint egy második személy nézi, s külső dolgokkal akarja én-érzését emelni, nem belülről táplálja, tudatosság nélkül, például azzal az érzéssel, hogy az egyén képesnek érzi magát a munkára, eredmények véghezvitelére stb. Ez a fajta lelkiség igen hajlamos a protekcióra, ha nincs benne valami másirányú gátlás, mert a protekciózás különösen alkalmas atmoszféra arra, hogy az egyén hatalma világosan megmutatkozzék. Az én-érzés emelésére való törekvés másik típusa a jó ember. Ez azzal akarja túllárasztani önmagát, hogy ő milyen jóindulatú ember, neki csak barátja van, senki sem ellensége, ő valami kiválóság, akit mindenki becsül, vagyis — ellentétben minden mondással — ő mindenkinek tetszik. Ezért mindenkinek megtesz mindent, válogatás nélkül, rajta sohasem múlik semmi, felkéri, hogy pártoljon valakit, ő pártolja, azt sem tudja, hogy kicsoda, de ő pártfogolja. E típus — az előbbivel ellentétben — az akarati téren inkább a gyengébb oldalon van. A fogyatékos jellege még ezenkívül intellektuális tekintetben is kifejeződik; az efajta ember ugyanis egyáltalában nem fogja fel, mit jelent a protekciózás etikai szempontból, milyen következménye van a társadalomban, mit ront abban az egyénben, akinek javára megy és mit rombol abban, akinek a kárára megy ajánlása? ő mindezek felfogására képtelen, számára az egész kérdés csak annyiban áll, hogy kéri őt valamire, hogy tegye meg. Miért ne tenné meg? ő jó ember, ő megteszi a szívességet, az egész csak egy kis szívesség.

Általában protekciózó típus a szervilis hajlandóságú egyén, kiben a hasznossági szempont már szinte el is vész. Ez már szinte ideális motívumokból folytatja a protekciózást, mert végtelen hódolattal és csodálattal van mindenki iránt, aki társadalmi állás tekintetében fölötte van. Ennek egyetlen és öntudatlan törekvése az, hogy a társadalmilag fölötte lévő emberek óhajtása haladéktalanul teljesedjék. Ha csak sejti is, hogy az ilyen egyén valakit pártfogol, hanyatthomlok közreműködik a protekciózásban, míg esetleg kisül, hogy tévedett, az illető mást pártfogol. Képes valami képzelenséget szorgalmazni, mert az X vagy Y óhaja, pedig ha az illetőnek feltárná a helyzetet és megmagyarázná a körülményeket, az el is állna a kívánságától, esetleg csupa tévedésből ragaszkodott eddig is hozzá. De nem, ő nem magyaráz, neki az óhaj parancs és esetleg már elintézett ügyeket felbolygat, mindent szétzilál, felforgat és rögeszmét csinál abból, ami másnak talán futó ötlet.

Minden protekciózásnak kísérő jelensége az udvariasság, vagy inkább az udvariaskodás. De legelősebben a szervilis hajlandóságában tűnik fel, azért most tárgyaljuk ezt a vonást. Igen általános az udvariaskodás a hivatalokban. Ez nyilvánvalóan minden tapasztalatunknak és tudásunknak ellenmond. De nem is úgy értjük ezt, mintha a felekkel volnának udvariasak a hivatalokban, hanem úgy, hogy a hivatalok és a hivatalnokok egymással udvariasak, vagyis az udvariaskodás hivatalközi tónus. Bárkinek — hasonló vagy más

bransból — legyen valami protekciózó óhaja, azt habozás nélkül kell teljesíteni. Visszautasítani egy ilyen kérést, megtagadni valami protekciózást, durva bárdolatlanság és esetlen parlagi tempó. Az ilyen embert úgy nézik, mint aki elárulja, hogy nem nőtt fel azokban a finomabb körökben, ahol nem csinálnak vaskos lelkiismereti kérdést apró ügyekből és könnyedén suhannak át kérdéseken, melyeket a tárgyalás kinosan éleseké tenne. Tudni kell a tónust, a nyelvet, a szokást és modort s akkor bele lehet illeszkedni a finomabb körbe. Tudni kell a simaságot, mely elveszi az igazság érdekességét, mint olajat kell használni tudni az udvariasságot, mely megszünteti a csikorgást, a zökkenőket, a kellemetlenséget. Az igazság, az erkölcs, a jog, mint kellemetlen szögletek beolvadnak az egységes, uniformizált felületbe, a síma harmóniába és fényes kellembé s nem okoznak összeütkezéseket, önös érdekekben zavart, nem kényszerítenek elvek érvényesítésére. Nincs szükség keménységre vagy erősségre és ez most már a durvaság látszatát veszi fel. Az egész előkelő tónus viszont úgy tűnik fel, mintha a civilizáció vívmánya lenne.

Ez a fajta udvariasság tehát nem humanitásból folyik, hanem önös érdekekből vagy alázkodásból a nagyok előtt és nem azért, hogy emberiségével magát valaki éppen felemelje. E tónusból, melyet ha erkölcsi alapja lenne, valóban a civilizáció vívmányának kellene tartanunk, nem fejlődik más, mint utálatos keleti hízélgés és hajlongás, melynek háttérben a legdurvább és legkegyetlenebb lelkiesség vicсорít és a bomlás arca vigyorog, így értjük meg La Rochefoucauld-nak ezt a mondatát: „A fényűzés és a túlzott udvariasság a hanyatlás biztos előjele az államban, mert az egyének mind önös érdekeiken csüggnék és elfordulnak a közérdektől“.

A hatalmaskodó protekciózó szélsőséges alakjában már erőszakos és ez már valóban patológikus vonás lehet. Az erőszakosság nem erőt, hanem gyengeséget jelent és innen van, hogy a hatalmi tónus némelyik egyénben éppen a legszervilisebb tónussal van összekötve és hogy az illető a hatalmi érzés biztosítására törekszik mindaddig, amíg lehet, vagyis amíg ezzel a törekvéssel puha talajban gázolhat, de mindjárt megadja magát, sőt szolgálni kezd, mihelyt erősebb hatalommal találja szemben magát.

Hasonlóan beteg lelkiségre valló vonás egy-egy protekciózóban a félelem. Ez már valóságos rémképeket lát a protekciózáskor, hogy például, ha a taxisoffőr rokonát nem teszi be a kívánt állásba, akkor az az állandó kundsajtja, az ügyvéd révén, akinek az unokatestvéréből főispán lesz, rajta bosszút fog állni. A félelemből protekciózó bonyodalmas szkémákat alakít ki és kényszerképzetek uralma alatt van, valósággal szenved a saját fantazmagóriáitól. Ha például valamely ügyben több front alakul ki és ő elkötelezte magát az egyik frontra, csakhamar emésztő kétségekkel kezd viaskodni, hogy vajjon nem kevesebb veszélyt jelentett volna-e számára mégis a másik frontra való csatlakozás?

Szinte a legszomorúbb az a protekciózó típus, mely csak az ellenállásra való erő hiányában protekciózik; aki csak megadja magát a szokásnak, csak hagyja magát vitetni az árral. Az ilyen világosan látja a protekció nemtelenségét, tudja, hogy mennyire rontja a közállapotokat és közgondolkozást, de azért mégis csak „a rosszabbat követi“. Szomorú éppen azért, mert ismeri a jobbat. A társadalomnak ily elharapózott hibájával szemben hősi kiállás kellene, erőnek áldozása, fellépés, kezdés, kitartás. Megannyi ténykedés, amire nem képes a fáradt és elnyűtt ember, a sérült lelkiség vagy csak az egyszerűen és nyárspolgárian kényelmeskedő egyén. „Laissez faire“ — legyint és mennek a dolgok, ahogy maguktól mennek, erkölcsi irányító elvek beavatkozása nélkül. A protekciózás ellenében beavatkozás kellene, javító szándék, akció, akarat: ez már nincs az illetőben a belátáson

kívül. A belátáshoz még akarati és érzelmi indítás, küzdelemre való friss lendület és erkölcsi bátorság, mert hiszen annyira vagyunk már a protekciózással, mint közéleti stílussal, hogy nevetségessé válik az, aki szembeszáll vele és az állapotokon javítani akar. Kétségtelen, hogy az ilyenfajta egyén protekciózása kevésbé nemtelen, — ha ugyanis az egyént magában nézzük — de kétségtelen az is, hogy a nemzeti közösség szempontjából mindenki egyformán bűnös, aki ront rajta vagy akárcsak nem javít és erőfeszítést nem tesz erkölcsi felemelésére.

Ha a protekciózók lelki vonásait együtt nézzük, megállapíthatjuk, hogy a protekció a gazság, betegség és ostobaság terméke. Gazok, betegek és ostobák mindig voltak és lesznek, de jaj a társadalomnak, ha ők adják a tónust s a becsületesek, egészségesek és értelmesek ő utánuk igazodnak!

BARANYAI ERZSÉBET

TEHETSÉGGUTATÁS

KÖZÉPOSZTÁLYUNK önmagából nem képes a szükséges mértékben felfrissíteni magát. Nem külön magyar jelenség ez. Minden középosztály egyformán hordozza ezt a sorsot. A középosztály alsóbb néprétegekből történő önkiegészítése szintén nem új találmány. Legfeljebb csak azt mondhatjuk, hogy középosztályunk kóros elerőtlenedése élesebben tudatosította ezt az örök problémát s társadalmunk látószemű tagjai mostanában szinte programmszerűen hirdetik a felfrissítés elemi szükségességét.

Vezető elménk közül talán senki se mutatott rá olyan határozottan erre a kérdésre, mint Szekfű Gyula. „A magyar jellem történetünkben“ című tanulmányában arra a végső megállapításra jut, hogy ősi erőink egyetlen mai letéteményesének, a szegény népnek és mindazoknak, akik nem felelősek az utolsó emberöltő hibáiért, kell kialakítaniok „az új vezető osztályt, mely ismét történeti múltunk és jellemünk szerint fog cselekedni“.

Nyugodt lélekkel mondhatjuk, hogy ezeket a szavakat mottóul lehetne odaírni arra a mozgalomra, amely „tehetségkutatás“ vagy „szellemi telepítés“ néven egyre figyelemreméltóbban terjed középiskoláinkban. Mintha most egyszerre elemi erővel öntudatosodott volna az az évszázados nemzeti értékmentő gyakorlat, amelyet elsősorban felekezeti iskoláink tettek magukévá anyagilag elesett, de szellemileg kiváló gyermekek felkarolásával és magasabb műveltséghez juttatásával.

Pedig a közelmúltban az az értékmentő folyamat, amely évszázadokon keresztül természetes volt s amely a jobbágy Geleji Katona Istvánból, Apácai Csere Jánosból, Tompa Mihályból, a „kótyagos rimaszombati suszter“ fiából nemzeti kultúránk pompás gazdagságú személyiségeit bontakoztatta ki, szinte elposványosodott. Iskoláink különféle ösztöndíjai, alapítványai, a nagyobb nemzeti ösztöndíjalapok változatlanul hathatósan támogatták a rászorult diákokat, de vajmi keveset, vagy éppen semmit sem törődtek azokkal, akik saját hibájukon kívül nem juthattak be az iskola falai közé. Így aztán nem a kívánatos szelektáló elvek szerint teltek meg az iskola padjai növendékekkel s hovatovább oda fajult a dolog, hogy senki se törődött azzal, hogy a nemzet szellemileg arravaló gyermekei feltétlenül hozzájussanak a felemelkedés első lépcsőjét jelentő középiskolához. Közben természetesen özönével kallódtak el a többre hivatott értékek, míg a már bejutottak gyermekei tekintet nélkül szellemi képességeik fokára,